

VỀ VAI TRÒ CỦA ĐẠO ĐỨC MỚI TRONG ĐIỀU KIỆN KINH TẾ THỊ TRƯỜNG ĐỊNH HƯỚNG XÃ HỘI CHỦ NGHĨA Ở NƯỚC TA HIỆN NAY

NGÔ THỊ THU NGÀ (*)

Trong bài viết này, tác giả đã phân tích và luận chứng nhằm góp phần khẳng định và làm rõ thêm vai trò đặc biệt quan trọng của đạo đức mới – đạo đức cách mạng, đạo đức xã hội chủ nghĩa trong điều kiện kinh tế thị trường ở nước ta hiện nay trên các bình diện: kinh tế, chính trị, bản sắc văn hoá, chống tham nhũng và chống âm mưu diễn biến hoà bình... Trên cơ sở đó, tác giả nhấn mạnh sự cần thiết phải xây dựng và tạo điều kiện cho đạo đức mới khẳng định vị thế thống trị trong đời sống xã hội ở nước ta hiện nay.

Đạo đức không phải là sự biểu hiện của một sức mạnh siêu nhiên nào đó, cũng không phải là sự biểu hiện của những năng lực tiên thiên ở con người. Với tư cách một hình thái ý thức xã hội, đạo đức có nguồn gốc từ những điều kiện sinh hoạt vật chất của xã hội, từ cơ sở kinh tế – xã hội. Ph.Ăngghen cho rằng, “xét cho đến cùng, mọi học thuyết về đạo đức đã có từ trước đến nay đều là sản phẩm của tình hình kinh tế, xã hội lúc bấy giờ”(1). Mặt khác, đạo đức cũng có tác động mạnh mẽ trở lại, có khả năng tạo ra những biến động to lớn đối với đời sống kinh tế - xã hội. Vậy, đạo đức mới là gì, vai trò của đạo đức mới trong nền kinh tế thị trường hiện nay thể hiện như thế nào, làm thế nào để xây dựng đạo đức mới hiện nay?... Đây là những vấn đề đã được nhiều tác giả quan tâm, nghiên cứu với những góc độ khác nhau. Tuy nhiên, trước sự biến đổi phức tạp của đạo đức do tác động của kinh tế thị trường, chúng ta cần phải tiếp tục nghiên cứu thêm và tìm ra những giải pháp để phát huy mặt tích

cực, hạn chế mặt tiêu cực của kinh tế thị trường đối với đạo đức; đồng thời, tạo điều kiện thuận lợi cho việc xây dựng đạo đức mới. Trong phạm vi bài này, chúng tôi chủ yếu bàn đến vai trò của đạo đức mới trong điều kiện kinh tế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa ở Việt Nam hiện nay.

Như chúng ta đã biết, đạo đức mới, *một mặt*, là sự phản ánh thực tiễn cách mạng của giai cấp công nhân và nhân dân lao động; *mặt khác*, nó là sự kế thừa những thành tựu đạo đức của các xã hội trước trên cơ sở có phê phán và chọn lọc. Do đó, đạo đức mới là hiện thân của những nét đặc sắc nhất, ưu tú nhất của những tư tưởng, tình cảm đạo đức đã được sáng tạo trong lịch sử nhân loại. Nếu như đạo đức của giai cấp thống trị trong các chế độ xã hội cũ được xây dựng trên cơ sở sự nô dịch và áp bức, sự bất

(*) Thạc sĩ, Học viện Chính trị – Hành chính Quốc gia Hồ Chí Minh.

(1) C.Mác và Ph.Ăngghen. *Toàn tập*, t.20, Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 1994, tr.137.

bình đẳng và chủ nghĩa cá nhân,... thì đạo đức mới dựa trên chủ nghĩa tập thể, bình đẳng, tôn trọng, đoàn kết, sự tương trợ lẫn nhau giữa người và người trong xã hội. Nếu như đạo đức của giai cấp bóc lột là xuất phát điểm của lối sống vị kỷ, thấp hèn, thói đạo đức giả,... thì đạo đức mới là ngọn nguồn của lối sống cao đẹp, vị nhân sinh, góp phần quan trọng làm cho con người thực sự trở thành NGƯỜI theo đúng nghĩa của từ này. Đạo đức mới, theo V.I.Lênin, “là những gì góp phần phá huỷ xã hội cũ của bọn bóc lột và góp phần đoàn kết tất cả những người lao động xung quanh giai cấp vô sản đang sáng tạo ra xã hội mới của những người cộng sản”(2).

Nói về tầm quan trọng của đạo đức mới, đạo đức cách mạng, Chủ tịch Hồ Chí Minh đã khẳng định: “Cũng như sông thì có nguồn mới có nước, không có nguồn thì sông cạn. Cây phải có gốc, không có gốc thì cây héo. Người cách mạng phải có đạo đức, không có đạo đức thì dù tài giỏi đến mấy cũng không lãnh đạo được nhân dân”(3).

Trong sự nghiệp đổi mới toàn diện đất nước theo định hướng xã hội chủ nghĩa hiện nay, kinh tế thị trường đã từng bước hình thành và phát triển, nó tác động mạnh mẽ đến mọi lĩnh vực của đời sống xã hội, nhất là đến đạo đức trên cả hai mặt tích cực và tiêu cực. Việc xuất hiện ngày càng nhiều những hiện tượng tiêu cực trong đời sống đạo đức xã hội: tội phạm ngày càng gia tăng; lối sống thực dụng, chạy theo đồng tiền đang trở thành “mốt thời đại”; nhiều giá trị xã hội bị đảo lộn, sự mất phương hướng, tệ sùng ngoại... đang là những vấn đề đáng lo ngại của xã hội. Đặc biệt là sự thoái hoá,

biến chất của một bộ phận cán bộ và đảng viên, sự quan liêu của bộ máy nhà nước đang trở thành những nguy cơ lớn ảnh hưởng tới sự tồn vong của chế độ. Bên cạnh đó, các thế lực thù địch không ngừng tìm mọi cách phá hoại với những thủ đoạn thâm độc, thực hiện chiến lược *diễn biến hoà bình* nhằm lật đổ chế độ ta. Trong bối cảnh đó, việc xây dựng đạo đức mới cho cán bộ, đảng viên và nhân dân càng trở nên vô cùng quan trọng và cấp bách, bởi lẽ:

Thứ nhất, đạo đức mới góp phần thúc đẩy nền kinh tế phát triển lành mạnh theo định hướng xã hội chủ nghĩa.

Với tư cách một hình thái ý thức xã hội, đạo đức chịu sự tác động và ảnh hưởng quyết định của kinh tế; đồng thời, đến lượt nó, đạo đức cũng tác động mạnh mẽ đến kinh tế như một sức mạnh được vật chất hoá. Tuy thuộc vào trạng thái của đạo đức trong kinh tế như thế nào mà sự tác động của nó có thể làm cho kinh tế suy thoái hay tăng trưởng; sự phát triển của kinh tế có thể đem lại ấm no, hạnh phúc, công bằng cho con người hay làm trầm trọng thêm tình trạng áp bức, bóc lột, bất công, bất bình đẳng; thu hẹp hay khoét sâu thêm khoảng cách giàu nghèo...

Cơ chế thị trường với tác động của những quy luật kinh tế khách quan, đặc biệt là quy luật cạnh tranh, quy luật giá trị đã tạo ra những hiệu ứng nhất định về xã hội - đạo đức. Ở đây, hiệu quả và lợi nhuận là mối quan tâm đầu tiên của mọi chủ thể kinh tế; do đó, người ta coi “*thương trường như chiến trường*”, ngày

(2) V.I.Lênin. *Toàn tập*, t.40, Nxb Tiến bộ, Mátxcova, 1974, tr.369.

(3) Hồ Chí Minh. *Toàn tập*, t.5, Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 1995, tr.252.

đem lao tâm khổ tứ, tìm mọi cách để sản xuất, kinh doanh sao cho có lãi, thu về nhiều tiền của. Trong “cuộc chiến” ấy, rất có thể người ta gạt bỏ mọi quy phạm đạo đức, chỉ tôn thờ duy nhất một thứ - đồng tiền, gán hạnh phúc và ý nghĩa cuộc sống với nó. Sự sùng bái đồng tiền có thể trở thành một nguyên tắc xử thế và chuẩn mực hành vi của không ít người, là nguyên nhân của không ít hành vi trái đạo đức, thậm chí vi phạm luật pháp.

Do tính chất khốc liệt của nó, kinh tế thị trường vừa là nguyên nhân, vừa là điều kiện dẫn đến sự phân hoá giàu nghèo và phân tầng xã hội một cách nhanh chóng. Đồng thời, những bất công, bất bình đẳng trong xã hội, vì thế, có cơ hội và điều kiện sinh sôi, nảy nở. Thực tế đó có thể dẫn đến kết cục ngoài mong muốn của chúng ta: sự suy thoái về mọi mặt của đời sống xã hội, không chỉ về đạo đức, lối sống mà cả về kinh tế.

Đạo đức mới với bản chất khoa học và cách mạng thực sự là liều thuốc vô cùng quan trọng có thể ngăn chặn những căn bệnh “nan y” của kinh tế thị trường. Cùng với việc hoàn thiện cơ chế thị trường, xây dựng đạo đức mới trở thành một giải pháp cơ bản nhằm đảm bảo cho sự phát triển bền vững, lành mạnh của nền kinh tế, là sự khắc phục tình trạng phát triển thuần kinh tế nhưng lệch chuẩn về đạo đức, sự tăng trưởng về kinh tế nhưng sa sút về đạo đức xã hội như đã nói ở trên. Một nền kinh tế vận hành theo cơ chế thị trường được xây dựng và phát triển với những chuẩn mực của đạo đức mới sẽ là sự thống nhất cao giữa tăng trưởng kinh tế với công bằng và tiến bộ xã hội, từng bước khắc phục những tác động tiêu cực của kinh tế thị trường đối

với đời sống đạo đức xã hội. Thực hiện công nghiệp hoá và hiện đại hoá đất nước trong điều kiện như vậy sẽ thực sự là yếu tố thuận lợi cho tiến bộ xã hội đích thực, cho xã hội tương lai mà chúng ta đang hướng tới - xã hội xã hội chủ nghĩa.

Thứ hai, đạo đức mới vừa góp phần hiện thực hoá mục tiêu chính trị của Đảng ta, vừa góp phần củng cố, giữ gìn sự ổn định của chế độ chính trị.

Trong mối quan hệ giữa chính trị và đạo đức trong xã hội xã hội chủ nghĩa, có thể thấy rõ, hầu như giữa đường lối chính trị và quan niệm đạo đức cách mạng không có sự khác biệt. Mục đích chính trị của giai cấp công nhân Việt Nam và đạo đức cách mạng là một, đó là xây dựng một nước Việt Nam hoà bình, độc lập, dân chủ và giàu mạnh, đem lại cuộc sống ấm no, hạnh phúc cho nhân dân. Do đó, ở mỗi con người cộng sản đều là sự thống nhất cao độ giữa con người chính trị và con người đạo đức, phẩm chất chính trị chân chính cũng là phẩm chất đạo đức cách mạng; ngược lại, phẩm chất đạo đức cách mạng cũng bao hàm phẩm chất chính trị của họ. Trong đó, đạo đức cách mạng là gốc để đề ra đường lối chính trị đúng đắn, còn chính trị là đường lối, là biện pháp để thực hiện những nội dung, nguyên tắc của đạo đức cách mạng. Cùng với việc nâng cao trình độ, năng lực chuyên môn, việc giữ gìn và nâng cao phẩm chất đạo đức cách mạng ở người cán bộ, đảng viên là yêu cầu cấp bách. Phải chăng sự khủng hoảng, sụp đổ của chủ nghĩa xã hội hiện thực ở Liên Xô và Đông Âu trước đây có nguyên nhân từ việc không thường xuyên giữ vững sự thống nhất giữa lập trường chính trị cộng sản với đạo đức cách mạng? Kinh tế thị

trường định hướng xã hội chủ nghĩa – cơ sở của một xã hội công bằng, bình đẳng, dân chủ, văn minh vì sự phát triển toàn diện của cá nhân, vì tự do, ấm no, hạnh phúc của con người có phát triển vững mạnh và bền chắc hay không phụ thuộc đáng kể vào việc chúng ta có xây dựng được những con người mới với tư tưởng, đạo đức, tác phong xã hội chủ nghĩa hay không. Điều đó cho thấy vai trò đặc biệt quan trọng của đạo đức mới trong việc củng cố, bảo vệ chế độ xã hội chủ nghĩa ở Việt Nam.

Thứ ba, đạo đức mới giữ vai trò quan trọng trong việc bảo tồn và phát huy giá trị truyền thống, bản sắc văn hoá dân tộc.

Ngày nay, khi xã hội hiện đại đang hàm chứa nguy cơ xa rời hoặc đứt đoạn với các giá trị truyền thống – cái làm nên bản sắc dân tộc thì vấn đề bảo tồn và phát huy các giá trị truyền thống được đặt ra như một nhiệm vụ quan trọng và cấp bách hơn bao giờ hết. Tuy nhiên, làm thế nào để bảo tồn và phát huy được các giá trị truyền thống trong điều kiện kinh tế thị trường đầy biến động với sự tác động mạnh mẽ của quá trình toàn cầu hoá và hội nhập kinh tế quốc tế hiện nay?

Không chỉ riêng Việt Nam, các quốc gia khác trên thế giới, đặc biệt các nước phát triển ở châu Á cũng đã và đang phải đối mặt với thách thức này, đồng thời đang phải “gồng mình” lên để tìm cách giải quyết. Trong đó, có thể thấy Singapo là một trong những ví dụ điển hình. Các học giả Singapo cho rằng, do nhu cầu phát triển kinh tế và du nhập kỹ thuật phương Tây, Singapo đã phải đối mặt với những tác động tiêu cực của lối sống phương Tây và các tệ nạn xã hội ngày một gia tăng. Trong khi đó, truyền thống

đạo đức phương Đông, đặc biệt là đạo đức Nho giáo ngày càng bị mai một đi. Người dân Singapo đang cảm thấy họ bị mất gốc; gia đình truyền thống của họ vốn là cơ sở của xã hội, nay đã bị xáo trộn khiến cho xã hội mất ổn định về nhiều mặt. Trước thực trạng đó, các nhà lãnh đạo Singapo đã tiến hành những chiến dịch tuyên truyền rầm rộ trên các phương tiện thông tin đại chúng và khởi xướng nhiều phong trào “tái sinh về văn hóa” nhằm thúc đẩy việc khôi phục những giá trị truyền thống tốt đẹp của dân tộc, nhất là của Nho giáo(4).

Khác với các quốc gia tư bản, Việt Nam đang thực hiện nền kinh tế hàng hoá nhiều thành phần vận hành theo cơ chế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa. Để xây dựng thành công chủ nghĩa xã hội, chúng ta phải có những con người xã hội chủ nghĩa với phẩm chất đạo đức cách mạng - đạo đức mới. Hơn mọi thứ đạo đức khác, đạo đức mới, *một mặt*, là sự phản ánh cuộc sống, đấu tranh xây dựng xã hội mới của giai cấp công nhân và nhân dân lao động; *mặt khác*, nó là sự kế thừa có chọn lọc và phê phán những giá trị đạo đức truyền thống tốt đẹp của quá khứ. Ở đạo đức mới, người ta có thể thấy rõ sự đồng thuận giữa các giá trị đạo đức truyền thống với những chuẩn mực đạo đức mới; hơn thế, đạo đức mới còn là sự đổi mới, nâng các giá trị truyền thống lên một tầm cao mới phù hợp với yêu cầu của thực tiễn. Như vậy, xây dựng đạo đức mới ở nước ta hiện nay cũng chính là một trong những biện pháp thích hợp để bảo tồn và phát

(4) Báo cáo tổng hợp kết quả nghiên cứu đề tài: “Đạo đức xã hội ở nước ta hiện nay - thực trạng và giải pháp”. Viện Khoa học xã hội Việt Nam, Hà Nội, 2004, tr.28-29.

huy các giá trị truyền thống dân tộc, nhất là các giá trị đạo đức truyền thống.

Thứ tư, đạo đức mới góp phần quan trọng cho thắng lợi của cuộc đấu tranh chống tham nhũng hiện nay.

Tham nhũng là tệ nạn vô cùng nguy hiểm cho xã hội trên tất cả các phương diện. Về mặt kinh tế, tham nhũng làm rối loạn chính sách phân phối, gây thất thoát tài sản nhà nước, làm cho nền kinh tế một ruộng, suy yếu, dẫn tới không đủ sức thực hiện các mục tiêu kinh tế đã đề ra. Về mặt xã hội, tham nhũng làm gia tăng tình trạng bất công, nghèo đói, thất nghiệp cùng nhiều tệ nạn xã hội khác. Về mặt chính trị, tham nhũng làm suy giảm niềm tin của nhân dân, gây bất ổn về chính trị – xã hội, đến một mức độ nào đó sẽ dẫn tới sự sụp đổ chính quyền...

Ở nước ta hiện nay, bên cạnh những mặt tích cực và phù hợp với thực tiễn xây dựng và phát triển đất nước theo định hướng xã hội chủ nghĩa, cơ chế thị trường cũng bộc lộ khá gay gắt những mặt trái, tiêu cực của nó. Đây chính là một trong những nhân tố cơ bản làm nảy sinh và tạo môi trường thuận lợi cho tham nhũng hoành hành. Lợi dụng chức quyền được Đảng, Nhà nước và nhân dân giao cho, một bộ phận không nhỏ cán bộ, đảng viên thoái hoá, biến chất đã vơ vét của công, tham ô, sách nhiễu, tiêu xài công quỹ vô tội vạ, xa dân, không sâu sát với công việc... Có thể nói, tham nhũng đã và đang trở thành “quốc nạn”, gây bất bình lớn trong dư luận và làm suy giảm lòng tin của nhân dân đối với Đảng, với Nhà nước, trở thành thứ giặc “nội xâm” vô cùng nguy hiểm cho sự bình yên của đất nước và sự vững vàng của chế độ. Trước thực trạng này, Đảng ta chỉ rõ tham nhũng là

một trong bốn “nguy cơ” và “nạn tham nhũng kéo dài trong bộ máy của hệ thống chính trị và trong nhiều tổ chức kinh tế là một trong những nguy cơ lớn đe dọa sự sống còn của chế độ ta”(5).

Có nhiều nguyên nhân dẫn đến tình trạng tham nhũng nghiêm trọng ở nước ta hiện nay, mà một trong những nguyên nhân cơ bản và quan trọng là do sự suy thoái về đạo đức, lối sống của một bộ phận không nhỏ cán bộ, đảng viên. Chủ nghĩa cá nhân vị kỷ, thực dụng, tham lam, lối sống xa hoa, hưởng lạc, phai nhạt lý tưởng đang là “bộ mặt thật” của không ít người có vị trí, có quyền lực trong các cơ quan công quyền. Với sự thoái hoá, biến chất như vậy, cộng thêm những sơ hở của luật pháp, chính sách, sự thiếu đồng bộ, bất cập của cơ chế, họ không tham nhũng mới là lạ. Muốn giành thắng lợi trong cuộc đấu tranh chống tham nhũng, cùng với việc kiên quyết thực hiện hàng loạt các biện pháp mang tính đồng bộ và toàn diện khác, chúng ta phải đặc biệt coi trọng việc xây dựng đạo đức mới cho cán bộ, đảng viên và nhân dân. Về vấn đề này, Chủ tịch Hồ Chí Minh đã từng nói: “Trong phong trào đấu tranh chống tham ô, lãng phí, quan liêu, giáo dục là chính, trừng phạt là phụ... Chúng ta phải cứu vãn họ, giúp họ khôi phục đạo đức cách mạng”(6). Điều đó càng khẳng định vai trò to lớn của đạo đức mới trong công cuộc đấu tranh chống tham nhũng ở nước ta hiện nay.

Thứ năm, đạo đức mới góp phần quan

(5) Đảng Cộng sản Việt Nam. *Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ IX*. Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 2001, tr.76.

(6) Hồ Chí Minh. *Toàn tập*, t.6. Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 1995, tr.493.

trọng tạo ra cơ chế “phòng ngừa”, “miễn dịch” cho xã hội, đặc biệt là cho thế hệ trẻ trước những tác động tiêu cực của cơ chế thị trường cũng như những “âm mưu diễn biến hoà bình” của các thế lực thù địch.

Sự tác động của mặt trái của cơ chế thị trường tới đạo đức xã hội là tương đối rõ và có thể dễ dàng nhận diện; tuy nhiên, để có thể “miễn dịch” trước nó lại là vấn đề không đơn giản. Hành vi của con người vốn chịu sự chi phối của cơ chế lợi ích. Bản năng sống cùng thói quen tư hữu do điều kiện sinh hoạt vật chất hiện tại đem lại khiến con người luôn có xu hướng muốn thu vén vì lợi ích riêng của bản thân mình. Song, trong rất nhiều trường hợp, lợi ích của cá nhân lại mâu thuẫn với lợi ích của người khác, lợi ích của cộng đồng, của xã hội. Đạo đức mới với những chuẩn mực của nó, *một mặt*, không hề phủ định lợi ích cá nhân, luôn thừa nhận và khuyến khích cá nhân phấn đấu vì lợi ích chính đáng của mình; *mặt khác*, đạo đức mới cũng hướng hành vi con người đến việc giải quyết hài hoà mối quan hệ giữa lợi ích cá nhân với lợi ích của người khác, lợi ích của cộng đồng và xã hội. Khi xuất hiện mâu thuẫn giữa lợi ích cá nhân và lợi ích cộng đồng, đạo đức mới lại hướng người ta đặt lợi ích cộng đồng, lợi ích xã hội lên trên lợi ích cá nhân. Như vậy, đạo đức mới đòi hỏi con người có một trình độ nhận thức và tính tự giác cao độ trong việc thực hiện các hành vi đạo đức, vượt lên trên những toan tính cá nhân, những hành vi bản năng, tầm thường.

Sự nghiệp xây dựng và phát triển đất nước theo định hướng xã hội chủ nghĩa của chúng ta hiện nay đang là “cái gai” trong mắt các thế lực thù địch, khiến chúng không ngừng tìm cách chống phá.

Không thắng nổi chúng ta bằng vũ lực, chúng chuyển sang thực hiện chiến lược “diễn biến hoà bình”, hòng lật đổ chế độ của chúng ta mà không cần tốn một viên đạn. Thực hiện âm mưu này, các thế lực thù địch chủ trương tiến hành chống phá chủ yếu trên lĩnh vực văn hoá, tư tưởng, tìm cách “nhuộm đen” chúng ta, đặc biệt là thế hệ trẻ. Chúng muốn biến thế hệ trẻ thành những kẻ ích kỷ, thực dụng, chạy theo những lợi ích vật chất tầm thường, phai nhạt dần lý tưởng cách mạng, quay lưng với các giá trị truyền thống, mất gốc, lai căng... Để chống lại âm mưu thâm độc này, cách hiệu quả nhất chính là “*tương kế tựu kế*”: bên cạnh việc phát triển kinh tế, phải quan tâm đến công tác tư tưởng, văn hoá, tạo môi trường xã hội lành mạnh, xây dựng lối sống mới, con người mới mà nhân tố cơ bản là xây dựng đạo đức mới - đạo đức của những con người xã hội chủ nghĩa. Có như vậy mới giúp cho chúng ta, nhất là thế hệ trẻ có được niềm tin vào thắng lợi của sự nghiệp xây dựng chủ nghĩa xã hội, tránh được những tác động tiêu cực của cơ chế thị trường cũng như chống lại “*âm mưu diễn biến hoà bình*” của kẻ thù.

Chúng ta đang ở trong một giai đoạn cách mạng đầy khó khăn và thử thách, hơn lúc nào hết, đạo đức mới càng tỏ rõ vai trò đặc biệt quan trọng của nó đối với sự nghiệp xây dựng và phát triển đất nước theo định hướng xã hội chủ nghĩa. Vì vậy, một trong những nhiệm vụ quan trọng của chúng ta hiện nay là phải tạo điều kiện cho đạo đức mới khẳng định địa vị thống trị của mình trong đời sống đạo đức xã hội, trở thành vũ khí tinh thần của nhân dân lao động trong quá trình xây dựng và đấu tranh bảo vệ xã hội mới. □